

DOREENKLETTJURK EN ANKMONKLETTBUNKER

Louise Schouwenberg

Op het eind van een anonieme gang staat een lang uitgerekte jurk te wachten. De gang en de jurk op de foto roepen sterke herinneringen op aan oude ziekenhuizen maar ook aan de naargeestige sfeer van een lege schoolgang. We worden even 20, 30 jaar terug in de tijd gevoerd: zojuist was je nog de held van de klas maar die vrolijke overmoed is abrupt verdwenen door de beschuldigende vinger van de leraar. Zonder het gebruikelijke gejoel van medescholieren is de lange gang naar de directiekamer onnatuurlijk leeg en bedreigend. En dan die hautaine jurk, zij is de gevreesde autoriteit die sist: jij bent een niemand en je bent er gloeiend bij.

Maar de jurk op de foto, 'DoreenKlettjurk' genaamd staat niet in een ziekenhuis en al helemaal niet in een schoolgebouw. 'DoreenKlettjurk' is een kunstwerk dat op een plek staat waar de normale burger maar zelden een blik kan werpen en waar kunstenaars doorgaans niets te zoeken hebben, een gevangenisgang.

Wat hebben beeldende kunst en een gevangenis met elkaar gemeen?

COLLECTIE GEVANGENIS KLEDING

Beeldend kunstenaar Ulrike Möntmann werkte 3 maanden lang met een groep gedetineerden aan het project 'Collectie Gevangenis Kleding', een collectie die uit draagbare en niet draagbare kleren bestaat. Door modedesigner/kunstenaar Anne-Claire Kersten werden de ontwerpen realiseerbaar gemaakt en fotograaf Luuk Kramer fotografeerde zowel het werkproces als het uiteindelijke resultaat.

De kledingstukken lijken sterk verbonden met de deprimerende omgeving waar ze ontstonden en waar ze ook werden gefotografeerd, de vrouwengevangenis in Vechta, Duitsland. In eerste instantie laten de kleren zich dan ook lezen als beelden die iets vertellen over de bewoners van de bajes. Hun gevoel van eigenwaarde en trots lag buiten al zwaar onder vuur maar binnen de gevangenis nog veel meer; ze konden niet aan de rigide regels van de burgersamenleving voldoen en worden nu gestraft met nog strengere regels binnen het gevangenisstelsel.

Door vorm te geven aan de verlangens en frustraties van de gedetineerden geven de kledingbeelden iets terug dat zij bijna ongemerkt dreigen te verliezen op deze plek: identiteit. De 'Collectie Gevangenis Kleding' is dan ook niet neutraal, niet anoniem maar eerder kenmerkend, niet nuttig maar sierend, niet grauw maar schrijnend, niet degelijk maar kwetsbaar.

---'DoreenKlettjurk' bestaat uit een streng raster dat is opgebouwd uit dikke stroken verticale en horizontale banen. Het materiaal stamt uit de gevangenis zelf: uit een dikke stapeling gevangenisdekens zijn de stroken gesneden die met behulp van klittenband op hun plaats worden gehouden. Door het raster en het materiaal maar vooral door de uitgerekte houding, roept de jurk verschillende associaties op: autoriteit, isolement, opsluiting, verzet.---

De meeste kledingstukken zijn gemaakt van de stugge en grauwe dekens uit de gevangenis. De lege omhulsels herinneren vooral door hun houding aan de vrouwen die er fictief in huisden of dat mogelijk nog zullen doen. Ook de titels van de foto's verwijzen naar hen (Doreen, Monika H., A., Monika Z., Nadine, Marlis, Edel, Jessica) en naar de plekken binnen de gevangenis waar de kledingbeelden werden gefotografeerd (*Seilergang, D1 Flur, Moonlight, Bunker*). Soms zijn de jurken niet leeg maar gedrapeerd om paspoppen die lijken op de in zuidelijke landen veel gebruikte processiemadonna's. Elk detail van de paspoppen is van belang, hun ongeklede lichamen zijn ongewoon lang, de armen ontbreken en de kale hoofden hebben een uitgesproken gezichtsuitdrukking (Möntmann boetseerde ze naar de gelijkenis van een gedetineerde uit een vorig project, Manuela Kneier).

De Kneiers/madonna's vormen replica's, de naden van het maakprocédé zijn nog altijd zichtbaar op de sterke maar ook kwetsbare holle figuren. Möntmann maakte ze van het edelste onder de

keramische materialen, porselein (tijdens een werkperiode in het Europees Keramisch Werkcentrum in 's-Hertogenbosch). Zowel gekleed als ongekleed verenigen de beelden tegenstrijdige kwaliteiten: edel-grauw, sterk-zwak, trots-weerloos; ze torenen onafhankelijk én kwetsbaar boven iedereen uit.

Al de verschillende kledingbeelden, of ze nu gedrapeerd zijn rond de Kneiers, aan de muur hangen of als lege omhulsels in de gang staan, vertellen een persoonlijk verhaal over angst en verlies, over verlangen en trots.

---Het kledingbeeld '**AnkMonKlettBunker**' is niet bepaald stoer. Hangend aan een klerenhanger omklemmen twee grauwe vesten elkaar. De binnenkant van de vesten is gemaakt van gevangenisdekens, de buitenkant van klittenband, positief en negatief waardoor de twee delen aan elkaar 'kletten'. Wanhopig zijn de twee tot elkaar veroordeeld in hun grote verlangen naar intimiteit. Ook de plaats is bij dit beeld van belang: de muur van een isolatiecel die bezaaid is met de liefdesteksten van de ene gevangene aan de andere.---

---Een zelfde wanhoop is voelbaar in '**NadineslaapzakMoonlight**'; verkrampd ligt de uit zes loodzware dekens gesmoke figuur op het eenpersoonsbed. In de hele houding maar ook in iedere vouw is de eenzaamheid voelbaar.---

---'**MonAnkgoudenbabySeiler**' vertelt het verhaal van de zwangere gedetineerde Monika. Samen met een andere gedetineerde maakte zij de jurk van ragfijn stof waardoor de ongeboren baby subtiel zichtbaar is. De liefdevolle en zorgeloze koestering die bij dat beeld zouden passen, wordt wreed verstoord door de zware stofbanen die verticaal over de jurk lopen.---

Möntmann werkte al eerder met gedetineerden aan een kunstproject dat zij Lücke noemde. In dit project uit 1997 maakten vrouwelijke gevangenen ieder een heel eigen vaasvorm van was. De lege vazen werden vervolgens gefotografeerd (door Luuk Kramer) op plekken buiten of binnen de gevangenis die van bijzondere waarde waren voor de vrouwen. Het Lückenproject ging letterlijk en figuurlijk over het omsluiten van de leegte, over verlies, gemis. Het kledingproject lijkt over het tegenovergestelde te gaan: uiterlijk, lichaam en kleding, over aanwezigheid. Toch is de ogenschijnlijke tegenstelling tussen beide projecten niet zo groot. Wanneer iemand zich belemmerd weet in haar vrijheid dan herinnert het lichaam daar in de eerste plaats aan.

---Hoog tegen de muur geklemd hangt '**JVAdekensK1Seiler**', een jurk die er trots maar ook eenzaam en gewond uitziet. Als een geluidloze schreeuw loopt frontaal over haar borst en buik een diepe scheur dwars door het stugge materiaal heen.---

IDENTITEIT-VERLIES-IDENTITEIT

In het boek 'Les chemins de la liberté' (de wegen van de vrijheid) uit 1945, beschrijft Jean-Paul Sartre hoe een oorlogsgevangene in een interneringskamp verwoede pogingen blijft ondernemen om er goed verzorgd uit te zien. Om hem heen ziet hij een algemene verloedering toenemen waardoor ook het moreel onomkeerbaar afneemt. De gevangene voelt dat een uiterlijke verslonzing niet alleen een capitulatie zou betekenen aan zijn cipiers maar ook aan de eigen wanhoop.

De gevangenispopulatie van Vechta bestaat officieel uit zo'n 60 % junkies, inofficieel ligt dat aantal wellicht zelfs veel hoger. De deelnemers aan het kledingproject zijn hier een directe weerspiegeling van, op een enkele uitzondering na bestaat de groep uit (ex-) verslaafden. Heel anders dan bij de oorlogsgevangenen van Sartre heeft bij hen de lichamelijke en geestelijke verloedering al veel langer ingezet, al ver vóór de detentie. Bovendien wordt aan de gevangenen van ons sociaal-democratische gevangeniswezen juist alle gelegenheid geboden om voldoende zorg te besteden aan lichamelijke hygiëne. Toch zijn, getuige de algemene grauwheid in het uiterlijk, de zorg om het uiterlijk binnen de gevangenis en het intensieve ruilen van elkaars kleren niet meer bij machte de geleden schade van de gezichten weg te wassen. De gedeukte ego's worden er niet door opgekrikt.

---Voor het raam is een stapeling te zien, '**300TranenraamSeiler**'. Wat er precies is gestapeld, boeken, schoolschriften of toch iets anders, is niet onmiddellijk duidelijk, wel dat er een trieste ordening heeft plaatsgevonden.

De gedetineerden naaiden 300 tranen van onwillige dekens, die ze langzaam stapelden voor het raam. De tranen haalden het laatste restje licht weg uit de toch al sombere gevangenis en verdreven daarmee ook de vluchtige illusie van vrijheid buiten het raam.---

Verzorging heeft blijkbaar een totaal ander effect bij de hoofdpersoon uit Sartres boek en de gevangenen van Vechta. De verklaring moet wellicht gezocht worden in de moraal: hoeveel maatschappelijk en moreel gelijk weten de gevangenen aan hun kant? Van de oorlogsgevangene mag je aannemen dat hij, strijdend voor een goede zaak, op termijn kan rekenen op lof en waardering; de geschiedenis zal zijn heldendaden rechtvaardigen. Voor de junkie daarentegen heeft de aandacht voor het uiterlijk binnen de gevangenis nauwelijks méér betekenis dan het verdrijven van de verveling. Ze weet maar al te goed dat ze de maatschappelijke tolerantie al jaren vóór de gevangenneming heeft verloren. Verslagen door de moraal, zelfs in haar eigen ogen, waren er nooit veel redenen om zich met de zogenaamde keurige burgerij te meten, uiterlijk noch innerlijk. Waarom zou ze, de burgerlijke moraal weet met groot gemak de ogen te sluiten bij menig onrecht maar ze is nog nooit loyaal geweest met de junkie en haar leefwijze.

De verschillen tussen beide gevangenen zijn groot, toch is er een belangrijke overeenkomst. Door de vrijheidsberoving voelen ze ieder op hun eigen manier een grote behoefte om hun trots, hun onafhankelijke geest aan de buitenkant te bewijzen. Sartres oorlogsgevangene roofde ieder stukje zeep om door een schone buitenkant zijn identiteit te demonstreren. De gevangenen van Vechta grijpen naar andere en vooral verboden middelen om aan hun verzet uiting te geven. Naast het toegestane verven van het haar in wilde kleuren, piercen ze alle braakliggende stukjes huid of versieren ze met opzichtige tatoeages.

EXTATISCHE VERGETELHEID VERSUS AUTHENTIEKE ERVARING

De kledingbeelden, die Möntmann samen met de gevangenen maakte, vertellen ieder hun eigen verhaal. Ze lijken daarmee direct te verwijzen naar de persoonlijke geschiedenissen van de bewoners van Vechta. Toch doen de beelden meer. Via '**DoreenKlettjurk**' kennen we Doreen een beetje maar de jurk roept vooral associaties op met een vijandige lege schoolgang en ook met een kille ziekenhuisgang waar een geliefd persoon zojuist is gestorven. '**AnkMonKlettBunker**' toont het verlangen naar een intimiteit die niet uitsluitend door gedetineerden wordt gevoeld en de geluidloze schreeuw van '**JVAdekensK1Seiler**' blijft evenmin opgesloten binnen de hoge muren van de gevangenis. Als een serie autonome beelden verwijst de '**Collectie Gevangenis Kleding**' naar de essentie van het menszijn, de gevangenis leverde het vergrootglas op de realiteit.

Beeldende kunst heeft zich lange tijd afgespeeld in de gesloten witte wereld van musea en galleries. Authentiek moest ze zijn, origineel en niet belast met nodeloze afleidingen. Iedere bezoedeling moest tenslotte vermeden worden, kunst diende de zuiverheid van het idee, de puurheid van de vorm. We zitten nog steeds met de erfenis van die traditie maar de kunst en de kunstenaars zelf maken zich daar steeds meer los van. Niet langer zijn beeldend kunstenaars tevreden met een gesloten kunstwereld waar het ene kunstwerk alleen nog maar verwijst naar het vorige en misschien naar het volgende kunstwerk. Zij zoeken naarstig naar echte ervaringen, naar een confrontatie met het reële leven.

Dat Ulrike Möntmann dat echte leven zocht op een plek waar het leven beroofd lijkt van zijn meest essentiële kenmerk, de vrijheid om zelf te bepalen hoe je leeft, is niet zo vreemd. Een getatoeerde junkie in een gevangenis blijkt veel gemeen te hebben met een beeldend kunstenaar: ze hebben beiden lak aan benauwde conventies en tarten graag de grenzen van het burgerlijk fatsoen; het zijn Einzelgängers die altijd op zoek zijn naar heftige en onmiddellijke

ervaringen, de een noemt het extatisch, de ander authentiek. En waar de overeenkomsten eindigen, daar beginnen gelijk ook de bittere verschillen. Getuige het verblijf in de gevangenis heeft de junk een hoge prijs betaald voor de zucht naar extatische vergetelheid. Getuige het vrijwillige bezoek aan de gevangenis zoekt de kunstenaar haar authentieke ervaring op een plek waar het leven tot zijn naakte waarheid is teruggebracht. De vrijheidsberoving heeft niet de essentie van het menszijn weggenomen maar juist aangescherpt. De junkies van Vechta maken in hun onverwoestbare drang om zichzelf nadrukkelijk neer te zetten, vooral iets duidelijk over de algemeen menselijke behoefte aan identiteit, aan eigenheid.

---‘**JessicaKlettjurk**’ ligt op de vloer van een naargeestige gang. De jurk draagt subtiel aangebrachte piercings en een prachtige tekening die verwijst naar tatoeages op een huid. Jurk en tekening bestaan beide uit klittenband die met grote precisie aan elkaar zijn vastgezet. De binnenkant is alleen bij de geraffineerde openingen zichtbaar en laat een glimp zien van huidskleur-roze skai.

De maagdelijk witte jurk herinnert aan een trouwjurk die met rijke borduursels is bezaaid, de piercings en de roze skai lijken eerder verbonden met een wild en verborgen nachtleven.

‘JessicaKlettjurk’ is letterlijk gevloerd maar niet overwonnen, daar is de jurk veel te mooi voor. Het beeld geeft aan Jessica de krachtige stem terug die haar eigen is.---